

Лекція №7. Суспільне відтворення і суспільний продукт.

План.

1. Суспільне відтворення і його види
2. Економічне зростання і його типи.
3. Суспільний сукупний продукт і його структура.

Мета лекції: розкрити суть і значення суспільного відтворення, економічного росту і суспільного продукту. Сприяти формуванню наукового економічного мислення.

Актуалізація теми

Об'єктивна необхідність суспільного відтворення зумовлена необхідністю виробництва матеріальних благ як економічної основи життя людського суспільства. Щоб жити, треба споживати матеріальні блага, а щоб споживати їх, треба виробляти суспільний продукт. Тому всякий процес суспільного виробництва, що розглядається в постійному повторенні і безперервному відновленні, в той же час є процесом відтворення.

Маса продуктів, що виробляється в країні знаходиться у безперервному русі. Початком цього руху є виробництво, а закінченням - споживання. Так само, як суспільство не може перестати споживати, воно не може перестати виробляти. Для існування людського суспільства виробництво має постійно відновлюватися, проходячи стадію виробництва, розподілу, обміну та споживання. Це постійне відновлення, безперервне повторення процесу виробництва називається відтворенням. Відтворення можна розглядати на рівні мікроекономіки, коли виробництво повторюється в межах окремих фірм чи господарств, та на рівні макроекономіки, коли повторюваність виробництва відбувається в усіх галузях економіки, в суспільстві в цілому. Тому мова йде про суспільне відтворення. Важливим елементом суті відтворення є відтворення сукупного суспільного продукту; відтворення робочої сили; відтворення виробничих відносин; відтворення умов економічного зростання. Сукупний (валовий) суспільний продукт можна розглядати з різних точок зору. Також можна відповідно визначати його форми і структуру. В цілому сукупність суспільного продукту – це сукупність благ і послуг, вироблених суспільством за певний період часу (як правило, за рік). Протягом останніх десятиліть однією з найважливіших довгострокових цілей економічної політики уряду будь-якої країни є стимулювання економічного зростання, підтримка його темпів на стабільному та оптимальному рівні. Усе це вимагає чіткого уявлення про економічне зростання, фактори його стимулювання і стримування.

ЩО ПОВИННІ ЗНАТИ СТУДЕНТИ

Розуміти, що таке суспільне відтворення, його види. Знати сутність, типи, фактори та наслідки економічного зростання. Розуміти, що таке суспільний продукт і макроекономічні показники.

Основні проблеми теми, на які слід звернути увагу

Суспільне відтворення і економічне зростання, їх суть і основні риси; суспільний продукт і його структура; система національних рахунків; види відтворення; два підрозділи суспільного виробництва; умови реалізації суспільного продукту за простого і розширеного відтворення.

Економічні терміни та категорії: відтворення, просте відтворення, розширене відтворення, зужене відтворення, суспільний продукт, нагромадження, споживання, необхідний продукт, додатковий продукт, валовий національний продукт, валовий внутрішній продукт, національний дохід, національне багатство, екстенсивний тип, інтенсивний тип, економічне зростання, інвестиції, амортизація, прибуток, фондівдача, економічна ефективність.

1. Суспільне відтворення і його типи.

Одним із найбільш глобальних економічних процесів, що відбуваються на рівні всього суспільства, є процес суспільного відтворення.

Суспільне відтворення - це процес суспільного виробництва, який взято не як окремий одноразовий акт, а як постійно повторюваний процес.

Це суспільне виробництво, що перебуває в постійному процесі свого відновлення. Він охоплює всі фази й всі без винятку сторони суспільного виробництва. Але в цьому надзвичайно складному макроекономічному процесі виділяють три основні моменти:

- відтворення матеріальних благ;
- відтворення робочої сили;
- відтворення виробничих відносин.

Відтворення матеріальних благ є кінцевою метою функціонування суспільного виробництва, адже тільки через їх постійне виробництво стає можливим процес обміну речовин між людиною і природою. Цей процес є підґрунтям суспільного відтворення, відображає сутність останнього і не має аналогів щодо своєї складності. Його кінцевим наслідком є постійний процес споживання створених матеріальних благ і такий самий постійний процес відновлення всієї сукупності матеріальних благ для їх наступного споживання.

Як відомо, створення матеріальних благ є безпосередньо функцією робочої сили, витрати якої слід кожного разу відшкодувати. Цей процес полягає в тому, що з усієї сукупності вироблених матеріальних благ слід виділити ту їх частку, яка буде еквівалентною за вартістю витраченій робочій силі і призначена виключно для її відновлення. За своєю натуральною формою ця сукупність матеріальних благ і послуг являє собою ті блага, які слугують відновленню фізичної та духовної енергії, витраченої всіма робітниками.

Відтворення виробничих відносин являє собою процес, кінцевим результатом якого, перш за все, є відновлення статус-кво основних суб'єктів цих відносин. Такими основними суб'єктами суспільного виробництва є з одного боку, власники засобів виробництва, а з іншого - власники робочої сили (наймані працівники). Сутність цього процесу полягає в тому, що кожен з цих суб'єктів виходить з процесу суспільного відтворення в тій якості, в якій він у нього вступив. Власники засобів виробництва не тільки залишаються власниками певної кількості об'єктивного фактора виробництва, а й збільшують його розміри. Власник же робочої сили кожного разу виходить з процесу суспільного виробництва тільки власником своєї робочої сили. Але ця постійність відновлення статусу суб'єктів суспільного виробництва має місце тільки стосовно сукупного феномену (сукупний власник, сукупна робоча сила) і не стосується кожного окремого індивіда. Серед них відбувається процес переходу зі стану, наприклад, власника, у стан найманого

працівника і навпаки. Але ці одиничні й випадкові за своїм характером переходи не змінюють загальної ситуації, яка реалізується в тому, що з кожного процесу такого відтворення сукупний власник виходить власником, а той, хто входив у цей процес як найманий працівник, виходить з нього в тій самій якості.

Таким чином, за простого відтворення процес виробництва і випуск створених благ здійснюється щорічно у незмінному масштабі. За сучасних умов воно поширене серед найбільш розвинутих країн.

Звужене відтворення спричиняють економічні кризи, політичні потрясіння, значні технологічні аварії, природні катастрофи, війни тощо. Звужене суспільне відтворення є явищем тимчасовим. Звужене відтворення спостерігалось в 90-х роках ХХ ст. в перехідній економіці України.

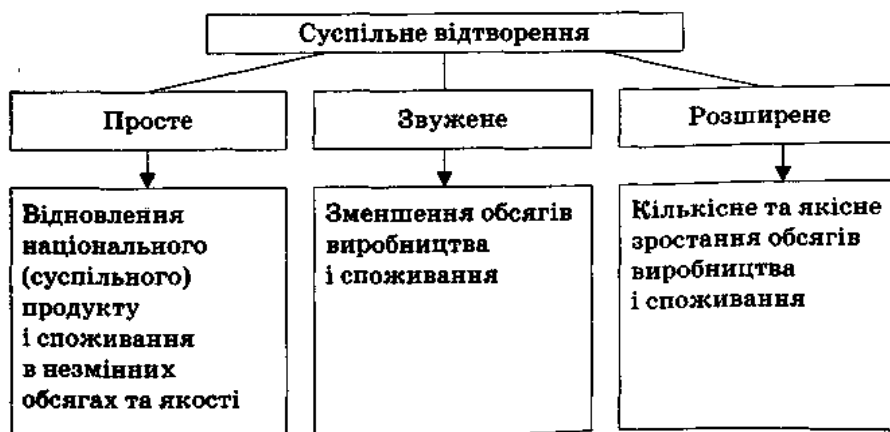
Розширене відтворення – це кількісне та якісне зростання обсягів виробництва і споживання.

У зв'язку з тим, що економіка розвивається хвилеподібно, протягом тривалих періодів можна спостерігати просте, звужене і розширене відтворення.

Основною проблемою відтворення є дотримання пропорцій:

- між виробництвом і споживанням;
- між підрозділами національного виробництва;
- між витратами на виробництво та доходами від реалізації продукту виробництва;
- між відшкодуванням спожитого капіталу та нагромадженням;
- між споживанням і заощадженням;
- між заощадженнями та інвестиціями та ін.

Рис. 1. Види суспільного відтворення

2. Економічне зростання і його типи.

У ХХ ст. перед людством виникло багато проблем. Одна з них полягає в тому, що постійно зростає не тільки кількість населення, але і його потреби. Задовольнити їх можна тільки з розвитком виробництва, розширюючи обсяги виробленої продукції. У зв'язку з цим особливого значення набула проблема економічного зростання.

Економічне зростання являє собою постійне збільшення виробництва товарів і надання послуг на основі якісного вдосконалення всього функціонування національної економіки. Отже, про економічне зростання говорять тоді, коли не тільки має місце збільшення масштабів виробництва, але коли й сама економіка стає все більш ефективною.

Економічне зростання – це основний показник розвитку і добробуту будь-якої країни.

Економічне зростання – це збільшення обсягів реального ВВП в одному періоді порівняно з іншим, або зростання економічної могутності держави.

Розрізняють три типи економічного зростання:

Екстенсивний тип економічного зростання досягається за рахунок розширення обсягів виробництва, тобто використання більшої кількості виробничих ресурсів:

- збільшення чисельності зайнятих;
- збільшення обсягу капіталу;
- залучення більшої кількості природних ресурсів.

Інтенсивний тип економічного зростання досягається за рахунок більш досконалого використання економічних ресурсів, тобто:

- технологічного прогресу;
- рівня освіти та професійної підготовки кадрів;
- економії за рахунок зростання масштабу виробництва;
- покращення розподілу ресурсів;
- також впливають законодавчі, інституційні та інші фактори.

Змішаний (реальний) тип економічного зростання – зростання виробничих потужностей внаслідок збільшення кількості використання факторів виробництва і вдосконалення техніки та технологій. Тобто, він поєднує інтенсивні та екстенсивні типи.

За темпами розрізняють **високий** та **низький** темпи економічного зростання. Але не завжди високий темп є кращим, тому що це може впливати на якість продукції та структуру виробництва.

Також економічне зростання повинно бути безперервним та пропорційним.

До факторів, які стримують економічне зростання, належать:

- обмеження з боку сукупного попиту;
- соціально-політична атмосфера у країні;
- ресурсні та екологічні обмеження.

До факторів, які негативно впливають на економічне зростання, належать:

- злочинність та корупція;
- недобросовісне ставлення до праці;
- припинення роботи під час страйків, трудових конфліктів;
- несприятливі погодні умови, тобто все те, що стримує зростання продуктивності праці.

Позитивні наслідки економічного зростання:

- економічне зростання дозволяє забезпечити більш високий рівень життя;
- дає змогу здійснювати нові програми поліпшення життя бідних верств населення;
- впливає на авторитет країни у світі;
- полегшує розв'язання проблеми обмеженості ресурсів.

Негативні наслідки економічного зростання:

- економічне зростання часто призводить до руйнування середовища, у якому мешкають люди;
- призводить до перетворення працівників у додаток до машини;
- зростання ВВП і багатства не вирішують проблему бідності;
- автоматизація виробництва сприяє різкому скороченню робочих місць і призводить до збільшення безробіття.

У реальній дійсності економічне зростання - це надзвичайно складний процес не тільки з погляду факторів і умов його здійснення, а й з позиції особливостей розвитку і функціонування продуктивних сил, які й забезпечують це зростання. В економічній теорії виділяють два основні типи економічного зростання: екстенсивний та інтенсивний.

Екстенсивний тип являє собою збільшення масштабів виробництва за рахунок збільшення кількості задіяних ресурсів. Інтенсивний же тип передбачає зростання виробництва на основі більш ефективного використання всіх факторів.

У чистому вигляді жодний тип економічного зростання не зустрічається. Часто інтенсифікація виробництва за рахунок застосування досягнень науки і техніки супроводжується зростанням інвестицій, що, по суті, є показником екстенсивного розвитку. У практиці ці два типи мають місце тільки як переважно екстенсивний або переважно інтенсивний.

Економічне зростання в суперечностях знаходить джерело свого розвитку, своєї самоорганізації. Але само зростання (у його динаміці, особливостях тощо) залежить від цілої низки чинників, які можуть як прискорювати його, так і певним чином гальмувати. Усю сукупність факторів, як правило, поділяють на економічні та неекономічні.

До економічних слід віднести ті можливості, які має країна щодо залучення у виробництво свого ресурсного потенціалу. Ці можливості в розвинених країнах здебільшого використані навіть у таких великих за територією країнах, як Росія, США, Китай - вони вже досить обмежені, а за окремими матеріальними ресурсами невідтворюваного характеру відчувається реальна їх нестача. Є певні проблеми й із залученням до виробництва нової (за масштабами) робочої сили, бо в певній частині розвинутих країн є від'ємний приріст населення. У слаборозвинених країнах потенціальні можливості забезпечення економічного зростання за рахунок масштабного включення як матеріальних, так і людських ресурсів значно більші. Але цим країнам часто бракує капіталу, сучасних технологій та всього того, щоб дало можливість залучити цей потенціал у виробництво. Більш суттєвий вплив, з погляду динаміки економічного зростання, мають ті економічні фактори, які діють у площині посилення організації виробництва та вдосконалення технологій. У сучасних умовах саме застосування новітніх досягнень у галузі науки й техніки дає можливість за тих самих ресурсів досягти значно кращих, ніж раніше, результатів. Ці фактори можуть використати і малі, і великі країни, хоча для цього, у свою чергу, необхідний певний комплекс умов.

До неекономічних факторів належать такі, як природнокліматичні, політичні, демографічні, національно-культурні, інституціональні тощо. Особливістю сучасного етапу розвитку є посилення ролі інституціональних чинників. Як такі виступають сформовані в конкретному суспільстві традиції, культурні й національні особливості, звичаї тощо.

Нагромадження може бути як більшим, так і меншим, а тому, щоб визначити його міру на кожний даний момент, використовують такий показник, як норма нагромадження. Він розраховується як співвідношення частини чистого прибутку, що йде на нагромадження, та загальної величини чистого прибутку. Чим вища ця норма, тим більшим буде економічне зростання.

Процес нагромадження реалізується через інвестиції. Вони являють собою, як правило, довгострокові вкладення капіталу з метою розширення виробництва й отримання прибутку. Інвестиційний процес здійснюється як державою, так і приватним сектором. Останній переважає за своїм обсягом. Окрім цього, інвестиції можуть здійснювати й іноземні підприємці. Це також вигідно державі, особливо якщо ці інвестиції спрямовуються в новітні технології. З огляду на це держава часто дає певні пільги іноземному капіталу, щоб залучити його в ті галузі й регіони, у прискореному розвитку яких вона зацікавлена.

Ефективність суспільного виробництва є складною і багатоплановою категорією, її окремі сторони можна вимірювати за допомогою більш конкретних показників. Для цього отриманий результат слід співставляти з окремими факторами процесу виробництва. Так, продуктивність праці визначається формулою П:Р - як співвідношення продукту (П) до кількості зайнятих у його виробництві за певний проміжок часу (Р); зворотній показник - трудомісткість - визначається за формулою Р:П. Відношення продукту до предметів праці визначає матеріаловіддачу (П:М); зворотним показником є матеріаломісткість продукції (М:П). Відношення продукту до засобів праці (основних виробничих фондів) назване фондovіддачею (П:Ф); зворотній показник - фондovісткість продукції (Ф:П). Названі величини (продуктивність праці, фондovіддача, матеріаловіддача) є основними показниками ефективності виробництва.

3. Сукупний суспільний продукт і його структура.

Матеріальним результатом суспільного відтворення є сукупний суспільний продукт. За своєю натурально-речовою формою він поданий матеріальними благами у вигляді певних речей і послугами, які теж є матеріальними, але не набувають речової форми.

В умовах товарного виробництва всі складові суспільного продукту існують у товарній формі, а відтак, мають вартість. Це означає, що і весь сукупний суспільний продукт має вартість. Його вартісна структура складається з вартості постійного капіталу, вартості робочої сили і додаткової вартості.

А.Сміт вважав, що СП за своєю вартістю складається з доходів власників факторів виробництва, є сукупною сумою доходів, не включає у нього перенесену на продукт вартість спожитих засобів виробництва. Це "догма Сміта". Він розрізняв валовий і чистий дохід нації. Під валовим доходом він розумів увесь річний продукт країни. Чистий дохід – це нова вартість, що лишається після відшкодування витрат основного і оборотного капіталу. Річний продукт у Сміта поділявся на фонд відшкодування капіталу і фонд доходів власників капіталу і землі.

К.Маркс, виходячи з трудової теорії вартості, при дослідженні СП і проблем його відтворення визначав СП як сукупність матеріальних благ, створених у суспільстві протягом певного часу:

I підрозділ – виробництво засобів виробництва.

II підрозділ – виробництво предметів споживання.

$$W = C + V + m,$$

$V + m$ – національний дохід, новостворена вартість.

Сучасна теорія і практика розробили два підходи (моделі) розрахунку СП: система національних рахунків і система балансу народного господарства (СНР і СБНГ).

БНГ являє собою систему взаємопов'язаних балансових таблиць, кожна з яких відображає окремі, найбільш принципові сторони економічного процесу. Основними показниками були ВСП (сума валової продукції всіх підприємств з урахуванням проміжних товарів) і НД. Причому у ВВП включалось лише продукція сфери матеріального виробництва. Сукупний суспільний продукт необхідно постійно вимірювати, щоб орієнтуватися в його зміні. Зрозуміло, що для виміру всього суспільного продукту можна використати тільки вартісний показник. Його визначають за певний період, як правило, за рік. **У сучасних умовах практика підрахунку сукупного суспільного продукту в переважній більшості країн реалізується за допомогою системи національних рахунків. Ця система національних рахунків включає як ключовий показник валовий внутрішній продукт (ВВП).** Окрім ВВП, у системі національних рахунків дуже важливим є визначення показника чистого внутрішнього продукту і національного доходу. Чистий внутрішній продукт являє собою величину ВВП, зменшену на величину амортизаційних відрахувань. А якщо з чистого внутрішнього продукту відняти величину непрямих податків, до яких належать: податок на додану вартість, акцизи, ліцензійні платежі, мито тощо, то отримаємо *національний дохід*. Це один з найважливіших показників стану національної економіки і її можливостей, бо саме за рахунок національного доходу можна здійснювати розширене відтворення й забезпечувати економічне зростання.

Вироблений у суспільстві сукупний продукт повинен дійти до кожного споживача й задовольнити всі його різноманітні потреби як виробничі, так і потреби особистого споживання. Іншими словами, увесь вироблений сукупний суспільний продукт необхідно реалізувати, тобто через мільярди актів купівлі-продажу довести його до кінцевого споживача.

Проблема реалізації сукупного продукту, виробленого за якийсь конкретний термін, є однією з головних проблем суспільного виробництва. Це ставить питання про суть реалізації всього суспільного продукту.

З огляду на досягнення економічної теорії і, перш за все, її марксистського напрямку, **суть реалізації суспільного продукту полягає в тому, щоб уся сукупність вироблених матеріальних благ за певний період суспільного відтворення дійшла до свого споживача і компенсувала:**

- сукупні витрати робочої сили з метою її повного відтворення;

- сукупні витрати використаних засобів виробництва;

- особисті потреби власників засобів виробництва в тій частині отриманого ними прибутку, яку вони призначають для особистого споживання;

- сукупні витрати на робочу силу та на засоби виробництва, які будуть додатково введені в процес суспільного виробництва на новому етапі його відтворення, з метою поширення виробництва і в межах, визначених тією часткою прибутку власників засобів виробництва, яка залишається в них після задоволення потреб особистого споживання.

При цьому важливо звернути увагу на три ключові моменти.

По-перше, покриття означених вище потреб має бути здійснено повністю, в обсязі вартості відповідних витрат. Приміром, якщо сукупні витрати робочої сили за якийсь період відтворення (скажімо, за рік) дорівнюють 1000 грошових одиниць, то із сукупного продукту повинно бути надано не менше і не більше відповідних матеріальних благ, а саме на суму в 1000 грошових одиниць.

По-друге, усі потреби (як з боку всіх найманих робітників, так і з боку власників засобів виробництва в тій частині їх потреб, що є особистим споживанням) повинні компенсуватися саме предметами споживання й нічим іншим. З іншого боку, потреби власників у компенсуванні витрачених засобів виробництва можуть бути компенсовані тільки засобами виробництва, і в жодному разі не предметами споживання. Отже, процес реалізації сукупного суспільного продукту передбачає задоволення потреб (відшкодування витрат) у відповідній до цих витрат натуральній формі.

По-третє, у процесі реалізації виробленого сукупного продукту слід з'ясувати, де і в який спосіб наймані працівники і власники (у межах свого особистого споживання) знайдуть необхідні їм предмети споживання. Водночас необхідно з'ясувати, де саме і як власники засобів виробництва придбають необхідні їм для відшкодування витрат і для нагромадження засоби виробництва.

Проблема суспільного відтворення довгий час у науці не досліджувалась, і тільки на достатньо високому рівні розвитку економічної теорії, коли вона вже сформувалась у певну систему знань, ця проблема знайшла своє відображення.

Першим науковцем, який поставив проблему суспільного відтворення і блискуче вирішив її на рівні своєї теоретичної позиції був видатний представник школи фізіократів Ф.Кене (1694-1774 рр.). При цьому проблему суспільного відтворення він звів до її суті - до реалізації виробленого сукупного суспільного продукту. Свої теоретичні погляди з цього приводу він виклав у двох своїх працях: "Мала економічна таблиця" та "Велика економічна таблиця". Особливо цікавою є саме "Мала економічна таблиця". Погляди Ф.Кене на досліджену ним проблему мали величезне значення для розуміння процесу суспільного відтворення. К.Маркс, ознайомившись з цими таблицями, не випадково назвав їх геніальними. До речі, у Франції (батьківщина Ф. Кене) у 1957 р. з нагоди двохсотріччя їх виходу з друку автора зарахували до геніальних громадян Франції.

Суспільне відтворення Ф.Кене розглядає в межах одного року. Сама реалізація суспільного сукупного продукту може бути подана у вигляді схеми (рис.2).

Рис.2. Схема реалізації ССП за Ф.Кене.

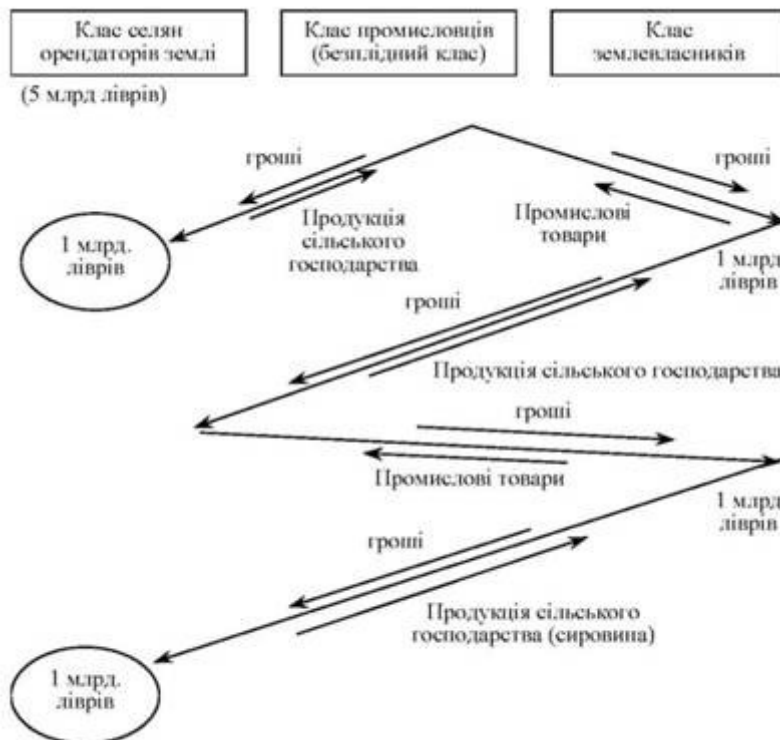

Рис. 1.12. Схема реалізації сукупного суспільного продукту за Ф.Кене

Починаючи аналіз, Ф.Кене поділяє все суспільство на три класи: клас селян-орендарів, клас землевласників і клас промисловців, або, за визначенням фізіократів, "безплідний клас". Це визначення пов'язано з тим, що фізіократи вважали продуктивною працею, тобто працею, яка створює додатковий продукт, тільки працю в сільському господарстві. Що ж стосується промисловості, то там, на їх думку відбувається тільки зміна форми продукту. Цей вагомий теоретичний недолік учення фізіократів, безсумнівно, впливає на повноту аналізу суспільного відтворення, який зробив Ф.Кене, але не зменшує його значення і не змінює суті аналізу та висновків.

? Д/З. Пояснити схему реалізації ССП за Ф.Кене (на семінарському занятті)

Теорія реалізації сукупного суспільного продукту, розроблена Ф.Кене, була важливим і першим кроком у вивченні проблем суспільного відтворення. Але з огляду на недоліки теорії фізіократів, складність проблеми і наявність тільки першої спроби аналізу проблема суспільного відтворення залишалась актуальною. **Наступний крок в аналізі суспільного відтворення було зроблено великим німецьким економістом К.Марксом.**

Глибокий аналіз капіталістичного виробництва, розпочатий К. Марксом з аналізу первинних базових категорій і закономірностей (товар, гроші, перетворення грошей в капітал і т.д.), не міг не привести цього геніального дослідника до необхідності аналізу всього процесу суспільного виробництва загалом.

Використавши загальну ідею Ф.Кене про кругообіг капіталу, К.Маркс розробив власну оригінальну, науково чітку й виважену теорію суспільного відтворення. Геній К.Маркса дозволив блискуче вирішити цілу низку найскладніших теоретичних питань, пов'язаних зі складним процесом суспільного відтворення. Слід зауважити, що, аналізуючи процес суспільного

відтворення, **К.Маркс досліджує процес реалізації сукупного продукту не за один рік, як це робить Ф.Кене. Він акцентує свою увагу на проблемі повторення самого процесу виробництва, при цьому як простого, так і розширеного.**

Аналізу суспільного відтворення в К.Маркса передують два важливі теоретичні моменти. По-перше, він поділяє **все суспільне виробництво на два підрозділи. 1-й підрозділ** - це виробництво, яке зосереджується на продукуванні засобів виробництва. Тобто в цьому підрозділі зосереджені ті галузі господарства, які зайняті випуском продукції для виробничого споживання. **2-й підрозділ** - це виробництво предметів споживання. Тобто до цього підрозділу належать галузі, які виготовляють матеріальні блага, що йдуть на задоволення особистих потреб населення. Цей підхід в аналізі, зроблений К.Марксом, став новим і виявився дуже важливим відкриттям з погляду аналізу суспільного відтворення.

По-друге, саме суспільне відтворення К.Маркс аналізує в два етапи: просте відтворення й розширене. *Просте відтворення* являє собою такий процес суспільного відтворення, який відновлюється в незмінних масштабах. Така модель суспільного відтворення є суто теоретичною, але просте відтворення становить невід'ємну складову частину розширеного відтворення.

Таким чином, можна стверджувати, що в другій половині XIX ст. закінчився перший і дуже важливий етап розвитку теорії суспільного відтворення. Перші наукові підвалини теорії заклав Ф. Кене. Його ідеї отримали подальший розвиток у роботах К.Маркса, який блискуче розкрив сутнісні зв'язки всієї системи суспільного відтворення, проаналізував механізм реалізації сукупного суспільного продукту й сформулював загальні, принципові умови реалізації сукупного суспільного продукту.

Актуальність такого підходу посилювалась тими змінами, які наприкінці XIX на початку XX ст. відбулись у розвитку продуктивних сил і в механізмі суспільного виробництва. Справа в тому, що **до початку XX ст. механізм відтворення функціонував повністю самостійно, за правилом "невидимої руки" А. Сміта, а регулювання всіх процесів реалізації сукупного суспільного продукту відбувалось автоматично, через механізм ринку.** Проте з початком XX ст. разом з революційними змінами в продуктивних силах відбулись докорінні зміни і в механізмі суспільного відтворення. Величезні економічні потрясіння, знищення частки виробленого суспільного продукту, масове безробіття тощо стали характерною ознакою відтворювального процесу в багатьох країнах. У цих умовах необхідно було по-новому підійти до аналізу суспільного відтворення.

Одну з перших спроб у цьому напрямі зробив **швейцарський економіст Л.Вальрас (1834 - 1910 рр.). Він розробив математичну модель макроекономічної рівноваги, яка спиралась не тільки на причинно-наслідкові, а й на функціональні зв'язки між такими елементами суспільного відтворення, як домогосподарства, фірми, ринки засобів виробництва, робочої сили, споживчих товарів і т.ін.** Цей суто теоретичний пошук став важливим кроком у розвитку теорії відтворення, бо він збагачував метод дослідження і, головне, націлював науку на дослідження тих пропорцій у суспільному виробництві, які б забезпечили оптимальну організацію функціонування, його рівновагу. Проте сама модель не давала можливості вийти на практичні рекомендації стосовно вирішення реальних проблем суспільного відтворення.

Найбільш глибокий аналіз проблем сучасного суспільного відтворення зробив тільки видатний англійський вчений Дж.Кейнс. Саме він першим вдало проаналізував суспільне відтворення в усьому різноманітті його реальних проявів з метою пошуку й розробки механізмів впливу на

суспільне відтворення і його наближення до оптимального стану, стану рівноваги. Дж.Кейнс став третім науковцем в економічній історії (після Ф.Кене і К.Маркса), хто зумів глибоко проаналізувати механізм суспільного відтворення й зробити фундаментальні наукові висновки з цього аналізу.

Аналізуючи все суспільне відтворення, Дж.Кейнс зробив акцент на проблемі реалізації сукупного суспільного продукту. Це не випадково, бо саме реалізація є квінтесенцією суспільного відтворення, хоча й не зводиться цілком до нього. При цьому, на відміну від К.Маркса, який зосередив свої зусилля на розкритті суті суспільного відтворення, Дж.Кейнс зосередив увагу на механізмі реалізації цієї суті з метою пошуку шляхів забезпечення оптимального функціонування цього механізму, іншими словами, з метою пошуку рівноваги в суспільному відтворенні.

Дж. Кейнс зробив великий внесок у розвиток теорії суспільного відтворення, але його висновки мають не тільки суто теоретичне значення. Поклавши в основу аналізу дослідження реальних форм прояву суті суспільного відтворення, Дж.Кейнс тим самим відкрив шлях для прямого застосування теоретичних висновків економічної теорії в практиці господарювання. Невипадково кейнсіанство стало тим напрямом розвитку економічної теорії, що був закладений в основу економічної стратегії багатьох розвинених країн і дав позитивні наслідки.

З подальшим розвитком суспільного відтворення кейнсіанство вже не відповідало новим умовам, тому йому на зміну приходять *монетаризм*. Останній і є сучасною теорією суспільного відтворення, хоча таке визначення певною мірою є умовним. Ця теорія є досить еkleктичною і розмитою, але рекомендації і висновки монетаристів здебільшого стосуються всієї системи суспільного виробництва, а це дає право віднести монетаризм до теорії суспільного відтворення.

Монетаризм виник у США в середині ХХ ст. Його засновниками стали М.Фрідмен, А.Шварц і А.Мельцер, які працювали в Чикагському університеті, і тому цей напрям економічної думки часто називають чикагською школою. Термін "монетаризм" не має однозначного тлумачення, але основою цієї теорії, за визначенням М.Фрідмена, є кількісна теорія грошей. Проте виникнувши на тлі боротьби з кейнсіанством, ця теорія вийшла за межі вузького кола питань, що стосуються кількісної теорії грошей, і втягнула до своєї орбіти фундаментальні проблеми суспільного виробництва.

Докорінну особливість відтворювального процесу представники монетаризму вбачають у тому, що сучасна ринкова економіка є самодостатнім, збалансованим господарством. Це принципово відрізняє монетаристів від тих же кейнсіанців, для яких основним методологічним постулатом залишається теза про наявність внутрішніх структурних суперечностей, притаманних ринковій економіці як такій. Для монетаристів основною суперечністю розвитку економіки є суперечність між динамікою розвитку виробництва і грошовою масою, що знаходиться в обігу. Досягнення оптимального співвідношення між виробництвом і грошовою масою, що його обслуговує, - це і є *головна практична мета монетаризму*, бо саме оптимізація цього співвідношення є визначальним чинником забезпечення розвитку суспільного виробництва.

Теорія монетаризму з кінця 80-х років минулого століття почала широко застосовуватись у практиці організації суспільного виробництва і з цього погляду виявилась ефективною. Проте цей напрям аналізу теорії відтворення має і деякі вади. Вони пов'язані з певним ігноруванням в аналізі саме сфери безпосереднього виробництва, а також з тим, що монетаризм у центр уваги ставить досягнення стабільності відтворювальних процесів на основі забезпечення максимальної свободи підприємницької діяльності і залишає поза увагою проблеми економічного зростання.

У сучасних умовах подальший розвиток теорії суспільного відтворення фокусується в напрямі визначення тих умов, за яких досягається не тільки певний рівень макроекономічної рівноваги відтворювальних процесів, а й забезпечується економічне зростання.

Висновок

Одним із найбільш глобальних економічних процесів, що відбуваються на рівні всього суспільства, є процес суспільного відтворення.

Суспільне відтворення - це процес суспільного виробництва, який взято не як окремий одноразовий акт, а як постійно повторюваний процес.

Узагальнюючим результативним показником виробничої діяльності суспільства виступає **сукупний суспільний продукт**. Він являє собою всю суму матеріальних і духовних благ, створених суспільством за певний проміжок часу (як правило, за рік).

Розраховують сукупний суспільний продукт по-різному. Залежно від того, які елементи включають до його складу, слід розрізняти: валовий суспільний продукт, кінцевий суспільний продукт, валовий внутрішній продукт і валовий національний продукт. За матеріально-речовою (натуральною) формою сукупний суспільний продукт складається із засобів виробництва і предметів споживання.

Відповідно матеріальне виробництво поділяється на два підрозділи:

I — виробництво засобів виробництва (верстати, машини, обладнання, устаткування тощо);

II — виробництво предметів споживання (одяг, взуття, продукти харчування тощо).

За вартісною формою сукупний суспільний продукт складається з вартості матеріальних витрат c , вартості необхідного продукту n і вартості додаткового продукту t . Безпосередньо на задоволення потреб населення йде необхідний продукт і частина додаткового.

Окрім ВВП, у системі національних рахунків дуже важливим є визначення показника чистого внутрішнього продукту і національного доходу. Чистий внутрішній продукт являє собою величину ВВП, зменшену на величину амортизаційних відрахувань. А якщо з чистого внутрішнього продукту відняти величину непрямих податків, до яких належать: податок на додану вартість, акцизи, ліцензійні платежі, мито тощо, то отримуємо *національний дохід*. Це один з найважливіших показників стану національної економіки і її можливостей, бо саме за рахунок національного доходу можна здійснювати розширене відтворення й забезпечувати економічне зростання.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Охарактеризуйте категорію “суспільне відтворення”.
2. Дайте характеристику основних видів суспільного відтворення.
3. Що таке економічне зростання і яке воно має значення?
4. Чи завжди для економіки є бажаним високий темп економічного зростання?
5. Назвіть основні ознаки кожного типу економічного зростання.
6. Якими показниками визначається економічне зростання?
7. Визначте основні фактори економічного зростання.
8. В чому полягають позитивні та негативні наслідки економічного зростання?

9. Які фактори стримують економічне зростання?
10. Що можна віднести до макроекономічних показників?
11. Дайте характеристику внутрішньому національному продукту і внутрішньому валовому продукту. В чому відмінності?

ТЕСТИ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ

1. Процес виробництва, який щорічно відновлюється у зростаючих розмірах, здійснюється переважно на більш досконалії технічній основі, – це:

- а) відтворення;
- б) суспільне відтворення;
- в) просте відтворення;
- г) розширене відтворення;
- д) немає правильної відповіді.

2. Економічне зростання, яке досягається за рахунок розширення обсягів виробництва, тобто за рахунок використання більшої кількості виробничих ресурсів, має назву:

- а) екстенсивне економічне зростання;
- б) інтенсивне економічне зростання;
- в) загальна тенденція до зростання;
- г) економічний розвиток.

3. До позитивних наслідків економічного зростання можна віднести:

- а) більш високий рівень життя;
- б) позитивно впливає на авторитет країни;
- в) полегшує розв'язання проблем обмеженості ресурсів;
- г) всі вище перераховані відповіді;
- д) правильної відповіді немає.

Відповіді: 1 – г. 2 – а. 3 – г

Рис. 1. Види суспільного відтворення

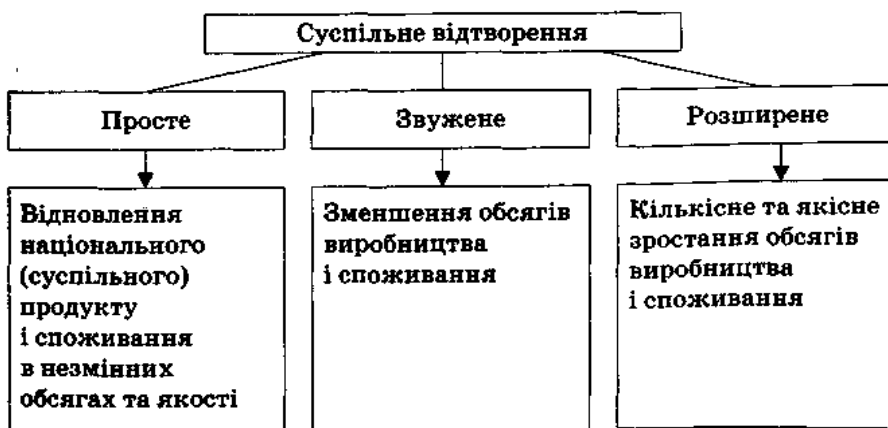

Рис.2. Схема реалізації ССП за Ф.Кене.

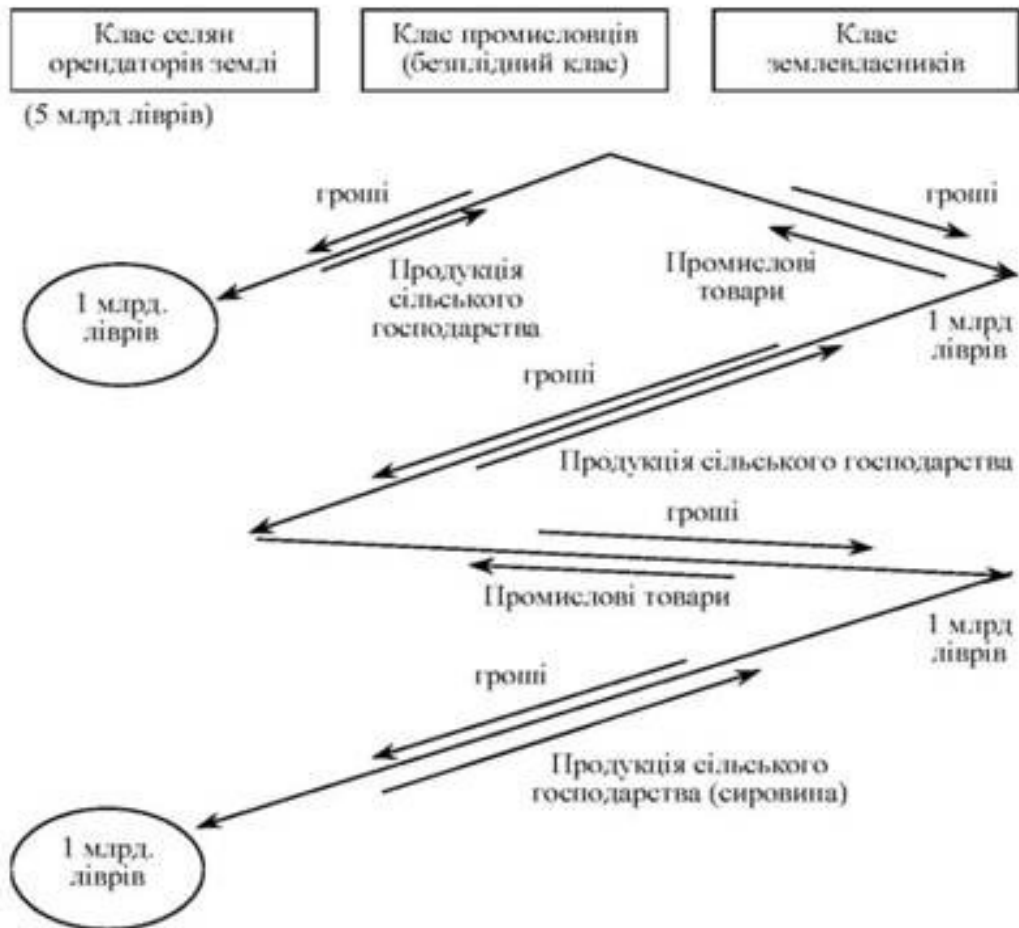

Рис. 1.12. Схема реалізації сукупного суспільного продукту за Ф.Кене

? Д/З. Пояснити схему реалізації ССП за Ф.Кене

Домашнє завдання.

Підготуватися до семінарського заняття №3. по темі:

«Національний дохід і його використання»

Питання для обговорення:

1. Суспільне відтворення і макроекономічні показники, їх характеристика.

2. Виробництво, розподіл і споживання національного доходу.
3. Нагромадження національного доходу.
4. Виконати практичні завдання й дати відповіді на питання для самоконтролю.

Рекомендована література

1. Основи економічної теорії: політекономічний аспект. Підручник/ За ред. Г.Н Климка, В.П.Нестеренка. - До.: Вища школа, 2004. - 559 з.
2. Основи економічної теорії: Підручник: У 2 кн. Кн. 1: Суспільне виробництво. Ринкова економіка / За ред. Ю.В.Ніколенка. -Львів, 2008.-272 з.
3. Основи економічної теорії: Підручник: У 2 кн. Кн. 2: Підприємництво, маркетинг, менеджмент. Відтворення в національному та світовому господарстві / -Львів, 2008.

Інтернет-ресурси

- [Суспільне відтворення, його типи і показники](#)

[wikipedia.com.ua/1x60e9.html копия](#) Просте **суспільне відтворення** було типовим для докапіталістичних економічних формацій, так званої традиційної економіки.

- [Суспільне відтворення.](#)

[wikidalka.ru/2-46301.html копия](#) Відповідно, в практиці економічного життя, **суспільне відтворення** не враховується ні як щось "всеосяжне", ні як фактор.

- [1.1. Суспільне відтворення: Суспільне відтворення передбачає...](#)

[bibyurecon.ml/obschestvennoe-... копия](#) Чим більше з валового національного (внутрішнього) продукту виділяється чистих інвестицій, тим швидше йде **суспільне відтворення**.

- [Суспільне відтворення, його типи та показники — курсова работа](#)

[referat911.ru/Buhgalterskii-... копия](#) **Суспільне відтворення**, його типи та показники...

- [Суспільне відтворення. Суспільний продукт і його основні форми....](#)

[allbest.ru/k-2c0a65625a2ad69b5c... копия](#) **Суспільне відтворення**. Суспільний продукт і його основні форми. МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ

- [Суспільне відтворення.Його суть та основні риси. Теорія реалізації...](#)

[poglyad.com/students/item-19661 копия](#) Теоретичні відомості про **суспільне відтворення**. Теорія реалізації Франсуа Кене 1.1. Сутність і типи **відтворення** 1.2.

http://www.br.com.ua/referats/Econom_teoriya/86143.htm